

УДК 37.01:355.233 (477)

О.М. Тогочинський
м. Київ, Україна**ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ З
ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СЛУХАЧІВ ТА КУРСАНТІВ
ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МВС УКРАЇНИ**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Взаємодія представника правоохоронних органів з різними категоріями населення при виконанні завдань професійної діяльності має досить складний характер та потребує розвинутих особистісних якостей, поєднаних в інтегративне поняття «соціальна компетентність». Розвиток цього виду компетентності дозволяє ефективно налагоджувати міжособистісну взаємодію, впливати на співрозмовника, мінімізувати суперечності й конфлікти та загалом більш ефективно виконувати завдання з охорони громадського порядку, захисту прав та свобод громадян. Ця компетентність є гарантом успішної адаптації офіцерів-правоохоронців до динамічно мінливих умов життя соціуму і підвищує перспективи ефективного соціально-професійного становлення. Ці обставини обумовлюють необхідність посиленої уваги до формування соціальної компетентності у майбутніх офіцерів ОВС в процесі їх професійної підготовки.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення

зазначеної проблеми та на які опирається автор. Важливе значення для дослідження проблеми формування соціальної компетентності мають напрацювання вчених щодо удосконалення професійної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів (О. Барабанщиков, В. Лефтеров, С. Полторак, С. Сливка, І. Томків, Г. Яворська та ін.) та особливостей формування у майбутніх фахівців професійно значущих якостей (В. Балашов, І. Грязнов, О. Діденко, В. Зелений, І. Радомський, О. Тімченко, Т. Трегубенко, В. Ягупов та ін.). Важливе значення для нашої роботи мали також праці, у яких розглядаються особливості професійної діяльності та професійного спілкування працівників ОВС (Д. Александров, А. Баб'як, С. Братель, В. Васильєв, В. Дзюба, Н. Карпов, В. Кривуша, Р. Мельник, А. Хряк та ін.), а також етичні вимоги до представників правоохоронних органів (С. Гусарєв, Г. Дубов, О. Тихомиров).

Метою статті є висвітлення особливостей організації та методики експериментального дослідження з формування соціальної компетентності у слухачів та курсантів вищих навчальних закладів МВС України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до завдань дослідження для перевірки моделі, педагогічних умов та технології формування соціальної компетентності курсантів та слухачів ОВС було організовано педагогічний експеримент. При організації експериментальної роботи було розроблено методику експериментальної роботи та підготовлено матеріали для її проведення; впроваджено в експериментальній групі технологію формування соціальної компетентності в курсантів і слухачів ВНЗ МВС; здійснено заміри стану сформованості соціальної компетентності на початку та наприкінці формувального етапу експерименту.

Формувальний етап педагогічного експерименту, як було зазначено у підрозділі 2.1., тривав з вересня 2010 до травня 2014 року. Його було організовано на базі Національної академії внутрішніх справ (м. Київ). Після визначення на *підготовчому етапі* (лютий 2008 — серпень 2010 рр.) цілей та завдань дослідження, вивчення та аналізу психолого-педагогічної літератури, нормативно-правової документації, розробки технології формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів МВС України та слухачів вищих навчальних закладів МВС України було здійснено вхідний контроль сформованості зазначеної професійно важливої властивості в курсантів та слухачів, визначено контрольну та експериментальну групи.

Далі було проведено основний етап експериментальної роботи, що передбачав організацію та проведення експериментальної роботи (вересень 2010 — травень 2014 рр.). У цей час було внесено зміни у навчально-виховний процес з курсантами та слухачами експериментальної групи для проведення експериментальної роботи відповідно до технології формування соціальної компетентності та впроваджено комплекс організаційних заходів, передбачених технологією формування в курсантів та слухачів ВНЗ МВС соціальної компетентності.

Загалом із змістом, організацією і методикою формувального етапу педагогічного експерименту ми ознайомили науково-педагогічний склад кафедр, офіцерів факультетів, які брали участь у роботі з формування у курсантів і слухачів соціальної компетентності. На цих заходах було також уточнено програму формувального етапу педагогічного експерименту.

У цей час відповідно до цілей формування соціальної компетентності важливим напрямом нашої педагогічної діяльності було упорядковано систему знань, умінь і навичок — складових соціальної компетентності, якими має володіти сучасний офіцер — випускник ВНЗ правоохоронних органів (відповідно у структурі освітньо-кваліфікаційної характеристики та як результату вивчення навчальних дисциплін) [2]. Далі для окреслення основних напрямів роботи відповідно до мети формування соціальної компетентності ми визначили, які навчальні предмети мають найбільший потенціал для формування цієї професійно важливої властивості, проаналізували навчальні програми та навчально-матеріальне забезпечення низки навчальних дисциплін й розробили комплекс матеріалів, необхідних для формування соціальної компетентності курсантів і слухачів. Зокрема було узгоджено принципи, методи, форми й засоби навчання в контексті формування усіх складових цієї професійно важливої властивості.

Відповідно до технології формування соціальної компетентності фахівця ми передбачили відбір тих понять, що необхідні для розуміння соціальних вимог та виконання необхідних ролей, враховуючи, що формування соціальної компетентності, навичок соціальної поведінки важливо розпочинати з формування у курсантів уявлень про ті чи інші доцільні поняття, норми, цінності, погляди та переконання.

Ми розглядали одержання інформації про соціум та соціальні норми і цінності, формування уявлень про ієрархію й субординацію соціальних цінностей, понять та норм як одну з важливих складових механізму їх засвоєння, формування необхідних навичок та умінь. Таким чином ми формували ціннісні орієнтири курсантів відповідно до ідеалів гуманізму, демократії, соціальної справедливості, поваги до особистості, виховували їх активну громадянську позицію та сприяли усвідомленню ними ролі та значення юридичної діяльності в розбудові та зміцненні Української держави. Також ми узгодили та систематизували знання з різних навчальних дисциплін в аспекті якнайповнішого розкриття сутності соціальних норм, ціннісних орієнтацій, відповідних поглядів і переконань як складових соціальної компетентності правоохоронців.

Важливе значення на цьому етапі мало використання проблемних та інтерактивних методів навчання. За допомогою ретельно продуманої системи питань ми поступово підводили курсантів до закономірних відповідей і як результат — до засвоєння системи фактів, понять соціальної сфери. Наприклад, при вивченні з навчальної дисципліни «Професійна етика» теми № 3 «Історія юридичної етики в Україні» необхідно було знайти відповіді на питання щодо особливостей взаємовідносин у силових відомствах України (історичний аспект), дослідити історичні умови становлення норм соціальної взаємодії у правоохоронних органах України, а також розглянути нові виклики перед правоохоронними органами у наш час.

Великого значення ми надавали використанню елементів проблемності піл час проведення лекцій та семінарів. При проблемній інтерпретації навчального матеріалу викладач не повідомляв знань у готовому вигляді, а ставив перед курсантами проблему, а вони самостійно або за його допомогою пропонували способи її вирішення, аргументували, аналізували результати. Проблемні ситуації ми також створювали через показ невідповідності нового факту відомому знанню, порівняння протилежних думок про один і той же факт соціального життя, використання завдань з невизначеними умовами, із зайвими, суперечливими чи неправильними даними. Наприклад, при вивченні навчальної дисципліни «Організація служби дільничних інспекторів та зв'язок з громадськістю» теми № 1 «Правові основи та організація діяльності служби дільничних інспекторів міліції» необхідно було відповісти на питання щодо соціального аспекту діяльності служби дільничних інспекторів міліції, сучасного призначення служби дільничних інспекторів міліції (як служіння громаді чи як служіння владі). При використанні цього методу ми здійснювали такі кроки: створення проблемної ситуації — проблемне завдання — модель пошуку рішень — рішення.

Окрім того, відповідно до технології формування соціальної компетентності важливе значення мало використання методу аналізу конкретних ситуацій. При підборі ситуативних завдань ми звертали увагу на їх доступність, життєвість, проблемність, відповідність меті заняття. Розбір ситуації ми здійснювали у такому порядку: факти (що відбулося, хто є учасником), проблема (в чому полягає проблема, якими нормативними актами можна врегулювати ситуацію, які соціальні аспекти потрібно врахувати для вирішення ситуації), аргументи (які аргументи можна навести для вирішення ситуації, рішення (яке буде вирішення ситуації, чому саме таке, які можуть бути наслідки такого рішення).

Наприклад, досить вдалим виявився розгляд ситуацій з навчальної дисципліни «Організація діяльності служби дільничних інспекторів міліції та зв'язок з громадськістю» з теми № 5 «Робота служби дільничних інспекторів міліції з громадськістю. Організація діяльності громадських помічників дільничного інспектора міліції». Йшлося про проведення індивідуальних профілактичних бесід з особами, схильними до вчинення правопорушень, з неповнолітніми правопорушниками, особами, які перебувають на обліку в ОВС за місцем проживання чи роботи (навчання) [1]. Ми звертали увагу на особливості роз'яснення

правопорушникам норм чинного законодавства, інших нормативно-правових актів та відповідальності за вчинення протиправних дій, можливих наслідків їх подальшої протиправної поведінки. Курсанти мали проаналізувати комунікативну стратегію і тактику при спілкуванні з різноманітними верствами населення задля виявлення потенційно небезпечних ситуацій.

Використання зазначених методів дозволило збагатити комунікативні навички курсантів, адже при цьому, пояснюючи свою думку іншим, вони вчилися правильно спостерігати за явищами соціальної дійсності, обмінювалися досвідом, аналізували проблеми соціальної взаємодії. За таких умов обмін досвідом підвищував значимість взаємодії й дозволяв ефективно формувати комунікативний та рольовий компонент соціальної компетентності. Наводячи докази та переваги запропонованого рішення, курсанти збагачували свій особистісний досвід, удосконалювали уміння і навички встановлювати та здійснювати професійну комунікацію на мовному, мовленнєвому та соціокультурному рівнях.

Ми звертали увагу на те, щоб зміст усіх занять був професійно спрямованим, що дозволяло підвищувати мотивацію курсантів до навчальної діяльності майбутніх та формувати у них усвідомлене та зацікавлене ставлення до набуття знань, умінь і навичок – складових соціальної компетентності, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Особливу увагу відповідно до технології формування соціальної компетентності у курсантів ми приділяли підтриманню сприятливого соціально-психологічного середовища під час навчально-виховного процесу. Викладачі намагалися підтримувати такі відносини, які б сприяли самоствердженню особистості курсанта, створювали атмосферу психологічної захищеності, а також забезпечували комфортність спілкування. Для формування усіх складових соціальної компетентності ми розглядали спілкування як важливу передумову позитивного налаштування курсантів до діяльності, засіб формування позитивної установки на спільні дії. Спілкування допомагало передати курсантам інформацію про зміст соціально важливих знань та за рахунок цього формувати необхідні соціальні цінності, професійно обумовлені соціальні навички та уміння. Наприклад, при вивченні з навчальної дисципліни «Професійна етика» теми № 2 «Юридична етика — поняття, структура, види, джерела» ми звертали увагу на моральні вимоги у взаємодії офіцерів ОВС, загальнолюдські норми та цінності в різних сферах і галузях соціального життя (національній, релігійній, духовній, професійній та ін.).

Для побудови педагогічного спілкування при формуванні у курсантів соціальної компетентності на суб'єкт-суб'єктному рівні викладачі насамперед намагалися виробляти особистісну орієнтацію курсантів, тобто здатність бачити й розуміти співрозмовника, дотримуватись рівності психологічних позицій, визнаючи право іншої людини на власну думку, позицію з різних соціальних питань. Обговорюючи, наприклад, з навчальної дисципліни «Організація служби дільничних інспекторів та зв'язок з громадськістю» тему № 1 «Правові основи та організація діяльності служби дільничних інспекторів міліції», ми звертали увагу на питання про моральні принципи діяльності служби дільничних інспекторів міліції, на завдання та функції служби дільничних інспекторів міліції у контексті налагодження взаємодії з різними верствами населення. Ми намагалися виробити спільне бачення ситуації, забезпечити взаємну спрямованість на розв'язання проблеми, досягти взаєморозуміння.

На завершальному етапі з урахуванням результатів експериментальної роботи ми здійснили аналіз, узагальнення й оцінку результатів експериментальної роботи з перевірки моделі, педагогічних умов та технології формування соціально компетентності курсантів і слухачів ВНЗ МВС. Діагностику сформованості у курсантів та слухачів соціальної компетентності після формувального етапу експерименту проводили за допомогою тих же методик, що й на констатувальному етапі дослідження. Це дозволило отримати об'єктивну картину динаміки її формування за експериментальною технологією. З'ясовано, що у слухачів експериментальної групи відбулися більш значні зрушення у сформованості всіх компонентів соціальної компетентності. Зокрема високий рівень соціальної компетентності в експериментальній групі мають на 5,95 % більше слухачів, ніж у контрольній (на початку експерименту у контрольній групі таких слухачів було на 3,12 % більше), достатній — на 14,92 %

(на початку експерименту ця різниця становила 1,3 %). У свою чергу в експериментальній групі кількість слухачів, що мають низький рівень, зменшилась на 18,6 % (з 27,90 % до 9,30 %), критичний — на 9,30 % (з 9,30 % до нуля). У контрольній групі відповідно кількість слухачів, що мають низький рівень сформованості соціальної компетентності, зменшилась на 4,87,26 % (з 29,26 % до 24,39 %), критичний — на 4,88 (з 7,31 % до 2,43 %). Ці результати підтверджують ефективність упроваджених моделі та технології формування соціальної компетентності у курсантів та слухачів — офіцерів органів внутрішніх справ.

Висновки. Під час формувального експерименту було впроваджено у професійну підготовку курсантів і слухачів технологію формування соціальної компетентності, яка стала сукупністю теоретичної та практичної діяльності усіх суб'єктів навчально-виховного процесу (науково-педагогічного та командного складу, курсантів і слухачів), охоплювала усі компоненти педагогічного процесу та передбачала становлення у майбутніх офіцерів правоохоронців та магістрантів соціальних ціннісних орієнтацій, соціальних і психологічних знань, умінь та навичок, що необхідні для забезпечення ефективної комунікації і виконання соціальних ролей у професійному та криміногенному середовищі, професійної і соціальної адаптації та самореалізації, спільної командної діяльності, відповідального та конструктивного вирішення життєвих проблем і конфліктних ситуацій. Проведення формувального експерименту відповідно до технології формування соціальної компетентності у представників ОВС дозволила успішно виконати програму дослідження.

Перспективами подальших наукових розвідок є розробка методичних рекомендацій щодо формування соціальної компетентності слухачів та курсантів вищих навчальних закладів МВС України.

Література:

1. Бандурка О. М. Партнерські взаємовідносини між населенням і міліцією : підруч. / [О. М. Бандурка, В. О. Соболев, В. І. Московец]. — Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. — 352 с.
2. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України : практичний посібник / [В. І. Барко, Ю. Б. Ірхін, Т. В. Нещерет та ін.]. — К. : Київський нац. ун-т внутр. справ ; ДП «Друкарня МВС», 2007. — 100 с.

У статті подано характеристику організації та методики експериментального дослідження з формування соціальної компетентності у слухачів та курсантів вищих навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України, розкрито особливості діяльності науково-педагогічного складу щодо впровадження у професійну підготовку майбутніх правоохоронців технології формування соціальної компетентності, що передбачає надання курсантам і слухачам соціальних та психологічних знань, умінь і навичок, необхідних для забезпечення ефективної комунікації і виконання соціальних ролей у професійному та криміногенному середовищі, професійної і соціальної адаптації та самореалізації, спільної командної діяльності, відповідального та конструктивного вирішення життєвих проблем і конфліктних ситуацій.

Ключові слова: соціальна компетентність, педагогічний експеримент, технологія, методи, курсанти, слухачі.

В статтє представлена характеристика организации и методики экспериментального исследования по формированию социальной компетентности у слушателей и курсантов высших учебных заведений Министерства внутренних дел Украины, раскрыты особенности деятельности научно-педагогического состава по внедрению в профессиональную подготовку будущих правоохранителей технологии формирования социальной компетентности, которая предусматривает предоставление курсантам и слушателям социальных и психологических знаний, умений и привычек, необходимых для обеспечения эффективной коммуникации и выполнения социальных ролей в профессиональной и криминальной среде, профессиональной и социальной адаптации и самореализации, общей командной деятельности, ответственного и конструктивного решения жизненных проблем и конфликтных ситуаций.

Ключевые слова: социальная компетентность, педагогический эксперимент, технология, методы, курсанты, слушатели.

The article deals with the description of the methodology and experimental investigation of the formation of social competence in students and cadets of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine,

peculiarities of the activity of scientific and teaching staff as to the implementation of technologies of social competence formation into the professional training of future law enforcement officers, which included the provision of cadets and trainees with social and psychological knowledge and skills necessary to ensure effective communication and performance of social roles in professional and criminogenic environment, professional and social adaptation and joint team activities, responsible and constructive solution to life's problems and conflicts.

Keywords: *social competence, pedagogical experiment, technology, methods, cadets, trainees.*